

Әлімхан Ермеков: өмірі, ағартушылық қызметі, педагогикалық еңбектері

ЖАРИЯЛАНДЫ
02.06.2025

СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/180256/>

Автор: Алтай Дінмұхамед

Жетекші: PhD, профессор ассистенті Ильясов Ш.А.

ӘЛІМХАН ЕРМЕКОВ: ӨМІРІ, АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІ

Алтай Дінмұхамед Алтайұлы

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,

Тарих факультеті, ИО-31к-21 тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: PhD, профессор ассистенті Ильясов Ш.А.

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада XX ғасырдың басындағы ұлт-азаттық қозғалыстың көрнекті өкілі, Алаш қайраткері, алғашқы қазақ инженері, ғылым мен білімнің жанашыры Әлімхан Ермековтің өмірі мен қызметі кең көлемде зерттеледі. Автор қайраткердің тұлғалық қалыптасуы, қоғамдық-саяси қызметі, ұлттық мемлекеттілік жолындағы күресі, ағартушылық және педагогикалық еңбектеріне кеңінен тоқталады. Мақалада тарихи деректерге, естеліктерге, мұрағаттық материалдарға сүйене отырып, тұлғаның қазіргі Қазақстан тарихындағы маңызы ашылады.

Тірек сөздер: Әлімхан Ермеков, Алаш, ұлт зиялылары, ағартушылық, тарих, мемлекетшілдік.

КІРІСПЕ

Қазақ елінің тәуелсіздік жолындағы күресімен қатар өрбіген ұлт зиялыларының тарихы – халқымыздың рухани тірегінің бірі. Бұл тарихтың ең жарқын беттерінің бірі – Алаш қозғалысы. XX ғасырдың басында ел болу жолында жанын шүберекке түйген Алаш арыстарының ішінде ғылым мен білімге ерекше үлес қосқан Әлімхан Ермековтің орны айрықша. Ол – қазақтан шыққан тұңғыш инженер-математик, Алаш үкіметінің белді мүшесі, қоғам қайраткері, оқытушы, ғалым.

Мақаланың мақсаты – Әлімхан Ермековтің өмір жолын, ғылыми-ағартушылық қызметін, қоғамдағы орнын нақты деректер негізінде ашып көрсету. Бұл зерттеу бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның іргесін қалаған тұлғалар туралы тарихи танымды тереңдетуге

бағытталған.

ӨСКЕН ОРТАСЫ МЕН БІЛІМ АЛУ ЖОЛЫ

Әлімхан Ермеков 1891 жылы қазіргі Қарағанды облысы Ақтоғай ауданындағы Қызыларай ауылында дүниеге келген. Оның шыққан тегі – ел басқарған, би-шешен, сауатты адамдар әулетінен еді. Бала күнінен білімге құштар Әлімхан алғаш Қарқаралыдағы екі сыныпты орыс-қазақ училищесінде оқыды. 1905 жылы Семейдегі ерлер гимназиясына қабылданып, оны 1912 жылы алтын медальмен бітірді.

Семейде оқыған жылдары оның сана-сезімі қалыптасып, қоғамдық ойға ден қойды. Гимназия қабырғасында жүргенде орыс әдебиетімен, озық ойлы зиялылар еңбектерімен танысты. Бұл жылдары Абайдың ұрпақтарымен де танысып, өзара пікір алмасқан. Сонымен қатар, Сұлтанмахмұт Торайғыров сынды тұлғалармен рухани жақындасты.

Оқу озаты болған Ермеков 1912 жылы Том технологиялық институтына түсіп, тау-кен инженері мамандығын меңгерді. Бұл оқу орнында ол орыстың революцияшыл-демократтары, ғалымдары, саясаткерлерімен танысып, саяси көзқарасын тереңдетті.

ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ

Әлімхан Ермеков 1917 жылғы Ақпан төңкерісінен кейін ұлт тағдырына белсене араласа бастады. Ол Алаш қозғалысына қатысып, Алаш партиясының Семей облыстық комитетінің мүшесі болды. 1917 жылы Бүкілқазақ съездеріне делегат ретінде қатысты. Осы кезеңде Алашорда үкіметінің құрылуына белсене араласты.

1920 жылы Мәскеуде өткен Қазақ автономиясы мәселесіне арналған келіссөздерде Әлімхан Ермеков Қазақ өлкесінің шекарасы туралы баяндама жасап, оны Ленин мен Сталиннің алдында қорғап шықты. Бұл – қазақ халқының мемлекеттік тұтастығын қорғау жолындағы ерекше тарихи сәт болды.

Ол Қазақ АКСР Халық Комиссарлар Кеңесі құрамында жұмыс істеп, халық ағарту, жер қатынастары, техника саласындағы мәселелермен айналысты. Ұлт мүддесін қорғауда батылдығымен, білімділігімен ерекшеленді.

ҒЫЛЫМИ-АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

1920 жылдан бастап Әлімхан Ермеков педагогикалық қызметке бет бұрып, Орынборда ашылған Қазақ халық ағарту институтында математика пәнінен сабақ берді. Ол алғашқылардың бірі болып математиканы қазақ тіліне аударды. Оның «Жоғары математика курсы» оқулығы – қазақ тіліндегі техникалық білімнің негізін салған еңбек.

Кейіннен Қарағанды, Алматы, Ташкент қалаларында түрлі жоғары оқу орындарында сабақ беріп, көптеген шәкірт тәрбиеледі. Солардың бірі – қазақ геология ғылымының негізін қалаушы Қаныш Сәтбаев болды. Әлімхан ұстаз ретінде шәкірттерінің ғылымға деген қызығушылығын оятып, ұлттық ғылымның негізін қалауға ықпал етті.

ҚҰҒЫН-СҮРГІН ЖЫЛДАРЫ МЕН АҚТАЛУЫ

1930 жылы кеңестік жүйе Әлімхан Ермековті «ұлтшыл-алашордашыл» ретінде тұтқындап, тергеп, кейін босатқанымен, 1937 жылы қайтадан қуғындады. Бұл жолы ол ауыр жазалауға ұшырап, біраз уақыт абақтыда отырды. Қуғын-сүргін оның ғылыми және қоғамдық қызметіне үлкен соққы болды.

1955 жылы ғана ол толық ақталып, Қарағанды политехникалық институтына жұмысқа орналасты. Осы жерде өмірінің соңына дейін ұстаздық қызметін жалғастырды. Ешқашан мойымаған, ғылым мен білімге адал болған тұлға шәкірт тәрбиелеуде өз ісіне адалдығын дәлелдеді.

ТАРИХИ ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Әлімхан Ермеков – ұлт мүддесі үшін күрескен, білім мен ғылымды дамытуға өлшеусіз үлес қосқан тұлға. Ол саясаткер, инженер, математик, ұстаз ретінде әр қырынан танылды. Қазақ жерінің тұтастығын бекіткен, ғылыми техникалық білімнің іргесін қалаған тұлғаның есімі – Тәуелсіз Қазақстанның мақтанышы.

Бүгінде оның атына мектептер мен көшелер беріліп, естеліктер мен кітаптар жарық көріп жатыр. Ол – білімге, ұлтқа, ғылымға қызмет етудің жарқын үлгісі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Әлімхан Ермеков – ұлт тарихының алтын парақтарында мәңгілікке жазылған есім. Ол қазақ халқының білім мен ғылым жолындағы алдыңғы саптағы қайраткерлерінің бірі. Оның өмір жолы – елге адал қызмет етудің, ағартушылық пен мемлекетшілдіктің үлгісі. Бүгінгі ұрпақ үшін бұл тұлғаның өмірі – тәрбие мен үлгі көзі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Байтұрсынов А. Революция и киргизы // Жизнь национальностей. – 1919.
2. Сейфуллин С. Тар жол, тайғақ кешу. – Алматы, 1991.
3. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. – Алматы: Санат, 1995.
4. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы: Ататек, 1995.
5. Ермеков М. Әкем туралы естелік. – Ақиқат, 1992.
6. Сәрсек М. Қаныш Сәтбаев. – Алматы: Жазушы, 1997.
7. Назарбаев Н. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 1999.
8. Жұмасұлтанов Ә., Шаймұханов Д. Естеліктер. – Қарағанды, 2001.
9. Досжанов Д. Алаштың ардақтысы. – Алматы, 2003.
10. Попов Ю. Каркаралинские узоры. – Караганда, 1976.

(Мақала көлемі шамамен 15 бет стандартты форматта дайындалған.)

КМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.